

Petr Agha a kolektiv

Právo v kontextu umění, filmu a literatury

KAROLINUM

Právo v kontextu umění, filmu a literatury

Petr Agha a kolektiv

Recenzovali:

Mgr. Tomáš Friedel, Ph.D.

JUDr. Bc. Markéta Štěpáníková, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum
2020

Redakce Alena Jirsová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2020

© Petr Agha a kol., 2020

ISBN 978-80-246-4552-0

ISBN 978-80-246-4692-3 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Úvod (Petr Agha)	7
Trnité cesty spravedlnosti a práva (Michal Urban)	9
Franz Kafka a dvě (nejen) židovské tradice (Jan Kosek)	18
Je vražda na tyranu zločinem? Arménská genocida a soud se Soghomonem Tehlirianem (Jan Kosek)	39
Od vlády práva k vládě právníků (a zpět?) (Jana Ondřejková)	58
Laici v justici – přežitek, nebo dobrá záruka spravedlnosti? (Michal Urban)	66
Mapa neodpovídá území (Petr Agha)	81
Největší sen člověka? (Petr Agha)	93
Summary	104

Úvod

Petr Agha

Tato kniha analyzuje některá z ústředních témat práva a právní vědy, avšak zkoumá je prostřednictvím škály disciplinárních přístupů, mezi které patří umění, poezie, film a literatura. Na pomoc si bere také více konvenční metody právní vědy, které pracují na průsečíku práva, politiky a filozofie. Účelem takového přístupu je vytvořit rámec, ve kterém budeme moci zkoumat základní otázky práva a právní vědy. Interakce s různými texty, jejich kulturně historickými kontexty či reprezentacemi vytváří specifickou dynamiku, díky které mohou studenti i širší veřejnost získat hlubší znalosti o právních a právně teoretických otázkách.

V posledních letech se literatura, poezie, hudba, umění, film a obrazy staly oblíbeným zdrojem kritického zkoumání práva. Příklon ke studiu práva prizmatem těchto kulturních a estetických rámců potom vedl ke vzniku interdisciplinárních projektů, jako je „právo a literatura“, „právo a film“, „právo a umění“, či dokonce „právo a hudba“. Vezměme si jako příklad možná to nejběžnější spojení – právo a literatura, která seznamuje studenty s různými způsoby interakce literárních a právních textů. Právo a literatura jsou totiž příbuznými disciplínami: právní témata a postavy se v beletrii vyskytují často a umění mluvit a vyprávět příběhy je nedílnou součástí právní argumentace. Tematické spojení „právo a literatura“ se například zaměřuje na to, jakým způsobem je právní řád reprezentován v literárním kontextu, a klade si otázku, zda lze právní texty interpretovat jako literární produkt. Tyto různé přístupy k právu obecně a společně usilují o pochopení existujících právních institucí, konceptů a praktik v širokém kontextu, zohledňují společenské dopady právního řádu na společnost a jednotlivce. Vychází se z toho, že kulturní a umělecká média jsou schopna ukázat jednak na systémové problémy,

se kterými se právo potýká (normotvorba a implementace práva), a také poskytnout platformu a hlas těm, kteří se v různých životních situacích stávají oběťmi těchto mechanismů a rozhodnutí, které vydávají. Pokud se zabýváme tím, jak se v románech, umění nebo filmech zobrazuje pocit (ne)spravedlnosti, násilí nebo trestání, můžeme tak získat jemnější optiku, která nám zprostředkuje mnohem bohatší kognitivní pole, ze kterého potom můžeme čerpat při analýze klíčových právních problémů; takové pole se totiž neomezuje na doktrinální chápání práva.

Kniha upozorňuje na příběhy, které se nemohou z různých důvodů bezprostředně odrazit v procesech interpretace práva nebo jeho tvorby, případně jsou tyto příběhy podřazovány dominantnímu narativu práva, který může nesprávně rozpoznat nebo zkreslit konkrétní prožitky jednotlivce. Kniha ukazuje, že existuje rozdíl mezi oficiálními příběhy práva, které lze vyprávět jazykem práva a jako takovým jim i naslouchat, a těmi, které můžeme zachytit pouze v jiných (literárních) oborech. Většina toho, čemu říkáme právo, se týká samotného textu právního předpisu a práce s ním. Proto je důležité, abychom dokázali rozeznávat, jakým způsobem se v soudních rozhodnutích konstruuje příběh, který je následně jazykem práva vyprávěn, a naučili se číst v argumentaci soudů a rozpoznávat způsoby, jak mohou slova a slovní spojení právního jazyka buď reprodukovat, nebo měnit základní kulturní a politické nastavení společnosti.

Právní věda zpravidla zkoumá právní řád jako soubor pravidel a doktrín, ale jazykové a rétorické prostředky, které používá, zůstávají téměř zcela mimo oblast zájmu právních vědců. Jazyk totiž hraje zásadní roli jak při tvorbě práva (např. při tvorbě konkrétních zákonů), tak při jeho provádění (např. v tom, jak se jazyk používá v průběhu soudního řízení). Právní řád stejně jako i literatura jsou hluboce propojeny s fenoménem reprezentace – faktů, událostí a osob – a možná nejvýznamnější napětí mezi právem a literaturou spočívá nejen v rozdílných formách, prostřednictvím kterých se v obou disciplínách příběhy vyprávějí, ale hlavně v tom, jak příslušná narativní pravidla, techniky vyprávění a cíle, které obě disciplíny sledují, ovlivňují (vy)znění příběhu.

Cílem této knihy je tedy seznámit čtenáře s těmi nezakladnějšími principy interdisciplinárního způsobu zkoumání práva, zejména s různými způsoby interakce různých forem umění a právních textů. Zkoumáme, jak je právo zastoupeno v různých kulturních kontextech, a zkoumáme také možnosti interpretace právních textů jako literárního a uměleckého produktu v tom nejširším slova smyslu.

Trnité cesty spravedlnosti a práva

Michal Urban

Sociologie práva, zkušenosti z právní praxe, ale například i pouhé sledování toho, jak často řidiči překračují předepsanou rychlost, a přitom běžně nedostávají pokuty, nás učí, že právo v knihách a soudních rozhodnutích (*law in books*) se odlišuje od práva, které se ve společnosti skutečně uplatňuje (*law in action*). Vedle vědomí rozdílu mezi *law in books* a *law in action*¹ by si každý právník ze svých studií měl odnést také vědomí toho, že ani právo a spravedlnost mnohdy neznamenají totéž. Právo nepochybně má ke spravedlivosti ve společnosti přispívat, každý právník by si ovšem měl být vědom toho, že ji neztělesňuje. Minimálně proto, že ne každý legislativec je mistr formulací, ne každý soudce nutně správňák, ne každý advokát dostatečně motivovaný podat při obhajobě svého klienta maximální výkon. Zkrátka a dobře, právo tvoří a reprezentují lidé, a proto je také nutně lidské – se všemi chybami, kterých se lidé z nepozornosti, únavy či zlého úmyslu dopouštějí.

Architekti právních systémů si ostatně jsou těchto nedokonalostí vědomí a zabudovávají do nich pojistky proti špatnému fungování. Zákony se schvalují veřejně a v parlamentu bývá zastoupena opozice, která vznáší své připomínky. Legislativní proces je záměrně rozdělený do řady stadií a podílí se na něm více institucí i více mocí (vedle legislativy

1 Toto nazvání se traduje minimálně od článku amerického právníka Roscoea Pounda, srov. Roscoe Pound. *Law in Books and Law in Action*. *Am. L. Rev.* 1910, s. 44, 12. Zajímavě o napětí mezi právem v knihách a ve skutečnosti uvažuje také americká socioložka Kitty Calavita. Kitty Calavita. *Invitation to Law & Society: An Introduction to the Study of Real Law*. Chicago: University of Chicago Press 2010, chapter 6, *The Talk versus the Walk of Law*, s. 94–115.

typicky i exekutiva, výjimečně dokonce i moc soudní²⁾ v přesvědčení, že dokáží odstranit nedostatky v zákonech. Soudci či jiní úředníci, kteří právní předpisy aplikují, mívají prostor k uvážení, aby mohli předcházet příliš tvrdé, mechanické či prostě nespravedlivé aplikaci předpisů. V případě pochybností je možné se proti jejich rozhodnutí odvolat. Soudci podléhají disciplinárnímu řízení, které může vést až k jejich propuštění z justice. Proti přílišné tvrdosti zejména trestního práva pak typicky hlavy států mají právo udělit milost či amnestii.

Právní řády dokáží pomoci kombinací novelizací, přijímání nových předpisů a politické vůle překonat i hodnotovou změnu režimů a uhájit svoji alespoň základní legitimitu, která zpravidla souvisí s tím, že nový režim je spravedlivější než ten předchozí, nebo je tak alespoň vnímán většinou lidí. Snahu uhájit základní podobu spravedlnosti spočívající v podřízení platného práva právu přirozenému vidíme i ve slavné Radbruchově formulaci, ve které tento německý předválečný zastánce pozitivního práva veřejně pro sebe i celou právní komunitu provádí významný myšlenkový obrat. Zákon je samozřejmě nutné dodržovat, ale i právníká mantra „zákon je zákon, protože je zákon“ má podle Radbrucha, poučeného do nebe volající nespravedlností, ke které vedly řádně přijaté (nejen) nacistické předpisy, svoje limity. Pokud se mohly zákony stát právní oporou pro páchání zjevných zločinů, není možné je donekonečna omlouvat tím, že byly přijaty právem předvídanou procedurou, a proto představují legitimní a nezpochybnitelné právo. Gustav Radbruch to formuluje následovně: „Konflikt mezi spravedlností a právní jistotou lze řešit jen tak, že pozitivní právo, zajišťované předpisy a mocí, má přednost i tehdy, když je obsahově nespravedlivé a neúčelné, to ovšem vyjma případu, kdy rozpor mezi pozitivním zákonem a spravedlností dosáhne tak nesnesitelné míry, že zákon jako ‚nepatřičné právo‘ musí spravedlnosti ustoupit.“³

2) Například ve Francii je možné požádat Ústavní radu, aby posoudila ústavnost ještě nepřijátého zákona. Ústavní soudy také fungují jako tzv. negativní zákonodárci, tj. mohou rušit neústavní právní předpisy. Nadto ústavní soudy běžně kontrolují náležitosti legislativních procesů.

3) Radbruch se vymezuje vůči pozitivněprávní tradici, reprezentované ve 20. století zejména Hansem Kelsenem a jeho ryzí naukou právní či H. L. A. Hartem, hlavním představitelem moderního analytického právního pozitivismu. Na Radbrucha naopak navazují vlivní američtí filozofové práva Ronald Dworkin a Lon Fuller. Srov. Ignác Antonín Hrdina a Zdeněk Masopust: *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha: Leges, 2011, s. 292–355 a Gustav Radbruch: *Zákonné neprávo a nadzákonné právo*, in: Gustav Radbruch: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 130.